

ІНТЕРВ'Ю-ПОРТРЕТ

Ми продовжуємо серію інтерв'ю з нашими сучасниками – провідними науковцями в галузі педагогіки, зокрема методики навчання іноземних мов.

Методика навчання перекладу: витоки, сьогодення, перспективи – бесіда кандидата пед. наук, доцента М.Л.Писанко з доктором пед. наук, професором, професором кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, академіком Академії наук вищої школи України, членом Європейського лінгвістичного товариства, президентом Всеукраїнської спілки викладачів перекладу Л.М.Черноватим.

Шановний Леоніде Миколайовичу, ми раді вітати Вас на сторінках Вісника і мати змогу дізнатися Вашу думку щодо сучасних тенденцій методики навчання перекладу, яка є відносно молодого наукою. Які чинники спричинили її виникнення взагалі та які особливості її розвитку в Україні?

Приблизно до 1970-х років спеціальності “Переклад” в університетах усього світу не існувало. Підготовка перекладачів розглядалася як професійно-технічне навчання і здійснювалася переважно в межах навчальних центрів, які не входили до системи вищої освіти. Однак стрімке зростання попиту на перекладацькі послуги та їхня якість, а також значне ускладнення змісту перекладацької діяльності, змусило вищі заклади освіти змінити своє ставлення до перекладу, внаслідок чого відповідна спеціальність почала з’являтися в переліку їхніх послуг.

В Україні підготовка перекладачів (кваліфікація “перекладач-референт” у межах спеціальності “Іноземна мова”) на рівні закладів вищої освіти почалась ще раніше, ніж на Заході. У 1962 році перекладацьке відділення відкрилось у Київському (зараз – КНУ імені Тараса Шевченка), а в 1966 році – у Харківському (зараз – ХНУ імені В. Н. Каразіна) університетах. І хоча метою цих двох відділень, так само як і одночасно відкритих у педагогічних інститутах іноземних мов Мінська й Горького (зараз – Нижній Новгород) була підготовка переважно військових перекладачів, однак наявність таких центрів уможливила накопичення значного практичного досвіду, який заклав надійне підґрунтя для подальшого розроблення науково обґрунтованої методики навчання перекладу.

До певного часу, як в Україні, так і за її межами, підготовка перекладачів проводилася без чітко усвідомленої методики їх навчання, внаслідок відсутності нагальної потреби в ній. Це пояснювалося незначною загальною кількістю студентів (наприклад, на перші курси англійських відділень у двох згаданих українських університетах сукупно набиралося 80 студентів), внаслідок чого навчання здійснювалось переважно за системою “майстер – учень”, коли викладач мав практично необмежену свободу як у виборі змісту, так і методів навчання. Нерідко матеріали, які викладач розробляв для себе, переважно на інтуїтивній основі й власному практичному досвіді, не публікувались, а тому втрачались, якщо він / вона з будь-яких причин припиняли читати відповідний курс, і новий викладач починав усе заново. Однак сукупний вплив солідних авторитету й кваліфікації викладачів (які також мали серйозний перекладацький досвід), високого рівня підготовки студентів, які подолали густе сито відбору в умовах високого (більше десяти претендентів на місце) конкурсу, а також їхньої неймовірної мотивації забезпечував достатньо високий рівень випускників.

Ситуація різко змінилася наприкінці 1980-х років, коли в період так званої “перебудови” в Радянському Союзі було знято заборону на відкриття перекладацьких відділень в інших

університетах, які швидко скористалися цим, внаслідок чого кількість кафедр, що декларували підготовку перекладачів, лише в Україні (вже за часів незалежності) почала наблизитися до 100, що переважало сукупну кількість аналогічних закладів у всій Західній Європі чи Північній Америці. Відсутність на цих кафедрах чіткого уявлення про зміст навчання, викладачів з відповідним досвідом і кваліфікацією, студентів з належними рівнями володіння іноземною мовою й мотивації, а також навчально-методичних комплексів (НМК) з українським компонентом і спричинила нагальну потребу розроблення методики навчання перекладу та згаданих НМК.

Ваші кандидатська й докторська дисертації присвячені питанням формування іноземних граматичних навичок, однак останнім часом Ви займаєтесь переважно питаннями методики навчання перекладу. Що спричинило зміну головного напрямку досліджень?

Це власне чинники, вже згадані у відповіді на попереднє запитання. Мені випало майже тридцять років завідувати кафедрою, яка відповідала за підготовку перекладачів, і на початку 1990-х років перед нами постала проблема повної відсутності навчально-методичних матеріалів з українським компонентом. Звиклі до централізованого постачання, ми, як і переважна більшість українських університетів, певний час чекали, що вони надійдуть з Києва, однак згодом дійшли думки, що цю проблему слід вирішувати самостійно. Для підготовки підручників і посібників бракувало принципів їх розроблення, що спонукало до відповідних досліджень, результати яких узагальнено в підручнику “Методика викладання перекладу”, головні положення якого стали підґрунтям для інноваційної моделі підготовки перекладачів (яка досі розробляється на кафедрі перекладознавства імені Миколи Лукаша в ХНУ імені В. Н. Каразіна), що лягло в основу розроблення інших елементів НМК (див. перелік у підрозділі “Досьє”), які широко використовуються і в інших університетах України. Що стосується питань методики навчання іноземних мов, то я продовжую стежити за відповідними дослідженнями. Вдячний долі й відповідним посадовим особам за можливість працювати в спеціалізованій ученій раді КНЛУ з теорії та методики навчання іноземних мов, що забезпечує можливість професійного спілкування на найвищому рівні й ознайомлення із результатами найновіших розробок у цій сфері.

Внаслідок останньої реорганізації на рівні Міністерства освіти й науки (наказ МОН України 25.05.2016 № 567), колишні спеціальності тепер називаються спеціалізаціями. Зокрема, колишню спеціальність “Переклад” об’єднано із колишньою спеціальністю “Мова та література” в межах спеціалізації, яка наразі називається “Мова та література (переклад включно)”. Як Ви до цього ставитесь?

Я б розділив це питання на два аспекти. По-перше, додавання до назви спеціалізації словосполучення “переклад включно” є загалом позитивним, оскільки декларує наявність у змісті навчання певних модулів, спрямованих на формування перекладацької компетентності, яка з певних причин, що безпосереднього не стосуються теми нашої розмови, протягом тривалого часу взагалі виключалась зі змісту навчання іноземної мови. Крім того, наявність згаданого словосполучення, ймовірно, може сприяти покращенню набору на спеціалізації, пов’язані з іноземною філологією.

З іншого боку, об’єднання двох колишніх спеціальностей у межах однієї спеціалізації без одночасного збереження окремої спеціалізації “Переклад”, на мій погляд, є невдалим. Таку думку поділяє практично вся експертна спільнота перекладознавців і викладачів перекладу України. Аби не бути голослівним, наведу скорочений фрагмент із листа представників згаданої спільноти, який, за ініціативи проф. О.І.Чердиченка, було передано міністру МОН України пані Л.М.Гриневич.

“На професійному рівні неможливо створення гібридної навчальної програми, яка б дозволила надавати рівноцінну фундаментальну підготовку з мови і літератури як спеціалізації дослідницько-педагогічного і спрямування, з одного боку, і перекладу, з іншого. Підготовка перекладачів вимагає специфічного набору професійно орієнтованих дисциплін, які

не відповідають фаху філолога – викладача іноземних мов і зарубіжної літератури. Ідеться, зокрема, про історію й теорію перекладу, курси порівняльного мовознавства, галузевого перекладу (суспільно-політичного, науково-технічного, наукового, комерційного, юридичного / судового, медичного тощо), дво- і багатомовну термінологію, комп'ютерні бази даних і автоматизовані системи перекладу (*Trados, MemoQ* тощо), машинний переклад, локалізацію, професійну етику перекладача, усний послідовний і синхронний переклад, переклад з аркуша і перекладацький скоропис, художній переклад і переклад кінофільмів, критику і редагування перекладів, керування перекладацькими проектами тощо. Окремо варто наголосити на різниці, яка полягає у необхідності ґрунтовної перекладацької практики для перекладачів і не менш ґрунтовної педагогічної практики для майбутніх викладачів мови і літератури, чого не можна досягти в одній навчальній програмі.

Приєднання спеціалізації “Переклад” до спеціалізацій “Мови і літератури” суперечить і загальносвітовим тенденціям, а також знижує конкурентоздатність випускників українських університетів на глобальному ринку. Починаючи з другої половини минулого століття, у цивілізованому світі розділено підготовку фахівців з мови і літератури, з одного боку, та фахівців з усного і письмового перекладу, з іншого. У провідних університетах світу створено факультети або інститути перекладу, де готують перекладачів за програмами бакалавра і магістра. У 2009 році, за сприяння Європейської комісії, в європейських університетах (включаючи й колишні прибалтійські республіки) почався перехід на нову програму підготовки перекладачів “Європейський магістр з перекладу” (*European Master's in Translation – EMT*), що ґрунтується на Європейському стандарті якості перекладацьких послуг (*European Quality Standard for Translation Services – EN 15038 2006*), запровадженому Європейським комітетом з питань стандартизації (*European Committee for Standardization*), й метою якої є забезпечення якості згаданої підготовки та відповідності компетентності випускників професійним стандартам і сучасним ринковим потребам. На тлі згаданих процесів ситуація в Україні виглядає дивним анахронізмом і поверненням до радянських часів”.

Як впливає із викладеного вище, видається доцільним розділити “Мову та літературу” і “Переклад” на дві окремі спеціалізації в межах спеціальності 035 “Філологія”. При цьому для спеціалізації “Мова та література” додавання словосполучення “переклад включно” може бути збережено з причин, про які я вже згадував раніше.

Якими, на Вашу думку, є головні принципи організації навчання майбутніх перекладачів?

Головне – це відповідність змісту навчання його меті, тобто врахування компетентностей, які необхідно сформувані в процесі навчання. Наприклад, якщо в межах спеціалізації “Мова та література” метою є формування іншомовної комунікативної компетентності, то в спеціалізації “Переклад” ідеться про білінгвальну компетентність у контрастивному плані, тобто на додачу до іншомовної комунікативної компетентності необхідно сформувані таку саму компетентність у рідній мові й забезпечити усвідомлення співвідношень між планами змісту й вираження в обох мовах. Якщо досягнення першої мети передбачає безпосередній зв'язок поняттєвих категорій з однією (іноземною) мовою, то в другому випадку вони мають бути однаково тісно пов'язаними з обома мовами, аби забезпечити якісну передачу смислу тексту оригіналу в тексті перекладу.

Соціокультурна компетентність при засвоєнні іноземної мови обмежується відповідною інформацією щодо культури й мовленнєвої поведінки носіїв відповідної мови, тоді як перекладачам необхідно володіти бікультурною інформацією, а крім того – засвоїти предметні знання в тих сферах (суспільно-політичній, науково-технічній, юридичній тощо), де може здійснюватися переклад. При цьому навіть мінімально прийнятний обсяг фонових (соціокультурних) знань майбутнього перекладача є настільки широким, що для їх забезпечення необхідно використовувати потенціал не тільки дисциплін мовного й перекладацького циклів, але й інших навчальних

дисциплін протягом усього курсу навчання, що потребує ретельної їх координації з боку випускової кафедри й співпраці з іншими кафедрами, які забезпечують процес навчання майбутніх перекладачів.

Перекладацька компетентність включає не тільки знання з теорії та історії перекладу, навички й уміння різних видів перекладу (див. перелік у відповіді на попереднє запитання), але й уміння здійснювати види діяльності, які раніше не належали до компетентності перекладача (володіння автоматизованими системами перекладу, прийомами локалізації, базами даних, пошуковою діяльністю, різноманітними комп'ютерними програмами тощо).

Особистісна компетентність, крім індивідуальних психофізіологічних якостей, включає також такі вміння, як пошук роботи, укладання контракту, праця в команді, керівництво перекладацькими проектами й системою забезпечення якості, спілкування в професійному середовищі, співпраця з фахівцями у відповідній галузі тощо.

Стратегічна компетентність ґрунтується на координації решти компетентностей безпосередньо в процесі здійснення перекладацької діяльності й також потребує формування, зокрема в процесі перекладацької практики, виконання курсових робіт тощо.

Деякі компетентності майбутнього перекладача мають свою специфіку. Зокрема, його лексична компетентність має містити максимально можливу кількість лексичних відповідників в обох мовах, включаючи термінологію в тих сферах, які входять до змісту навчання.

Таким чином, аби забезпечити повноцінне й цілеспрямоване формування компетентності перекладача, достатньо розбити кожну з перелічених компетентностей на складові, визначити їхні якісні характеристики на кожному етапі навчання й розподілити їх між дисциплінами (включаючи курсові роботи, практики тощо), семестрами, тижнями й заняттями в такий спосіб, аби закінчити їх формування до закінчення терміну навчання. Однак практична реалізація такого плану потребує розроблення НМК, що, в свою чергу, вимагає вирішення численних питань, таких як послідовність видів перекладу в процесі навчання, система вправ і їх співвідношення на різних його етапах, процедура поточного, проміжного й підсумкового контролю та безліч інших проблем, притаманних будь-якому навчанню взагалі. Забезпечення ефективного їх вирішення потребує проведення відповідних досліджень.

Останнім часом з'явилися дисертації з методики формування у майбутніх перекладачів іншомовної комунікативної компетентності. Чим, на Вашу думку, відрізняється навчання іноземних мов майбутнього перекладача і, наприклад, майбутнього вчителя / викладача іноземної мови в межах навчальної дисципліни "Практика усного і писемного мовлення" на мовних факультетах закладів вищої освіти?

На мій погляд, таких відмінностей майже немає. В обох випадках маємо формувати іншомовну комунікативну компетентність, яка ґрунтується на тих самих субкомпетентностях – граматичній, лексичній, фонетичній, в читанні, говорінні тощо. Можна говорити про внесення (особливо на перших двох курсах, тобто до початку цілеспрямованого навчання перекладу) відповідних елементів до змісту формування іншомовної комунікативної компетентності (див. приклади в підручниках англійської мови, перелік яких подано в у підрозділі «Досє»). Наприклад, при навчанні переказу текстів можна показати студентам прийоми їх компресії або вертикальний їх запис із застосуванням символів перекладацького скоропису; в процесі знайомства з найвідомішими зразками англійського фольклору, наприклад популярними піснями (як соціокультурними явищами), можна показати принципи їх перекладу українською мовою; під час розвитку аудитивних умінь можна навчити раціональних прийомів запису головної інформації, що надалі стане в пригоді при оволодінні послідовним перекладом тощо. Можна також говорити про проникнення в глибші пласти лексичного матеріалу в межах тем за рахунок залучення слів, які зазвичай залишаються поза увагою в більшості підручників, проте ширший лексичний запас не завадить і для інших майбутніх філологів. Тому додавання словосполучення

“майбутніх перекладачів” до теми дисертації, яка досліджує питання формування іншомовної комунікативної компетентності, навряд чи гарантує її новизну, хоча це слід вирішувати в кожному конкретному випадку.

Чи потрібні, на Вашу думку, якісь особливі вимоги до дослідників у галузі методики навчання перекладу?

На мій погляд, ідеальною є ситуація, коли такий науковець, окрім фундаментальної підготовки в галузі методики навчання іноземних мов і перекладу, постійно викладає той вид перекладу, навчання якого він досліджує, а також регулярно перекладає на професійному рівні. Але ці вимоги є очевидними – важко уявити дослідника, що не має досвіду в сфері, якою він / вона займається.

Чи існує в Україні необхідність у підготовці викладачів перекладу як окремого фаху в межах підготовки магістрів за спеціалізацією “Переклад”, чи достатньо мати кваліфікацію викладача іноземної мови та/або бути практикуючим перекладачем для викладання перекладацьких дисциплін?

Наразі я такої необхідності не бачу, оскільки це значно звузило б можливості працевлаштування випускників. Для викладання перекладацьких дисциплін, на мій погляд, достатньо мати диплом за спеціалізацією “Мова та література (переклад включно)” або “Переклад”, якщо таку спеціалізацію буде відновлено, прослухати семестровий курс “Методика викладання перекладу” й скласти відповідний іспит, а також пройти місячну практику з викладання перекладу. Бажано було б також вписати це до кваліфікації випускника, наприклад: “Викладач англійської мови та перекладу”. Як я вже згадував раніше, для викладачів перекладу дуже важливо (паралельно з викладанням) займатися перекладом на професійному рівні або принаймні мати значний досвід у ньому. З іншого боку, одного перекладацького досвіду (без викладацького стажу) для навчання перекладу може бути недостатньо, такі викладачі можуть мати суттєві труднощі в аудиторії.

Леоніде Миколайовичу, Ви – президент Всеукраїнської спілки викладачів перекладу (ВСВП). Проінформуйте, будь ласка, наших читачів про діяльність цієї організації, а також про можливість стати її членом і брати участь у заходах, які проходять під її егідою.

Всеукраїнська спілка викладачів перекладу (Ukrainian Translator Trainers' Union (UTTU)) є всеукраїнською громадською організацією, яка об'єднує фахівців у галузі навчання перекладу на основі спільності інтересів для реалізації мети й завдань. Її метою є підвищення якості підготовки перекладачів в закладах освіти України. Завданнями ВСВП є створення організаційних передумов для встановлення контактів і налагодження співпраці українських фахівців з викладання перекладу, а також розвиток міжнародних контактів і співпраці між українськими й зарубіжними фахівцями з викладання перекладу. ВСВП надає консультативну допомогу своїм членам у розвитку їхньої фахової діяльності; створює інформаційну базу, здійснює інформаційне забезпечення членів Спілки; надає консультативну допомогу викладачам закладів освіти України щодо змісту навчання перекладачів, наявних навчально-методичних матеріалів, розроблення нових навчальних курсів; проводить збирання, аналіз і систематизацію пропозицій членів ВСВП і пропонує шляхи й форми їх реалізації.

Основою роботи Спілки є ініціатива на місцях. Пропонуйте свій проект – і Спілка допоможе вам його реалізувати. На сьогодні в межах діяльності ВСВП проводяться апробації методики навчання автоматизованих систем перекладу студентів-магістрів (Кропивницький, Харків, Київ), формування особистісного компонента компетентності перекладача (Харків) та методики навчання усного перекладу в магістратурі (Дніпро). Відповідно до розроблених під час досліджень принципів, координується підготовка посібників з навчання перекладу в сферах Європейського права (Харків), медицини (Харків), нафто- й газодобувній промисловості (Полтава), будівництва (Полтава), кібербезпеки (Чернівці), зовнішньоекономічних зав'язків

(Вінниця). Готові посібники проходять експериментальну перевірку й публікуються в серії *UTTU series* у видавництві “Нова книга”. Членами ВСВП можуть бути громадяни України, які займаються діяльністю, що відповідає цілям і завданням Спілки. Прийом до ВСВП здійснюється на підставі письмової анкети-заяви. Докладніша інформація про ВСВП – див. на сайті www.uttu.info.

Серед читацької аудиторії нашого Вісника багато молодих науковців – аспірантів, здобувачів, студентів магістратури. Що Ви порадили б їм побажали тим, хто тільки розпочинає свою науково-дослідницьку діяльність у галузі методики навчання іноземних мов і перекладу?

Бажаю всім насолоди від творчої праці й результатів Ваших досліджень, яскравих відкриттів, вдячних учнів і щастя в особистому житті.

Дякуємо Вам за розмову. Сподіваємось на подальші зустрічі й продовження дискусії на сторінках нашого Вісника.

Досьє

Черноватий Леонід Миколайович – відомий фахівець у галузі методики навчання іноземних мов і перекладу. Доктор педагогічних наук, професор.

Народився 24.03.1950 в с. Нехвороща, Ново-Санжарського району Полтавської області. Закінчив у 1972 році Харківський державний університет імені О. М. Горького (ХДУ) й аспірантуру при ньому (1978 рік). У 1972-1974 рр. – військовий перекладач. З 1978 р. працює на кафедрі перекладу та англійської мови (нині кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша) ХДУ (з 1995 року – Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна) на посадах викладача, старшого викладача, доцента, професора. З 1983 по 2011 рр. – завідувач згаданої кафедри. Доктор педагогічних наук (2000), професор (2003).

Розробляє теорію педагогічної граматики, а також теорію й методику навчання перекладу як спеціальності. Автор понад 200 праць у галузях методики навчання іноземних мов і перекладу, психолінгвістики й перекладознавства, зокрема монографій “Психолінгвістические основы теории педагогической грамматики” (1992), “Психологические и лингводидактические основы теории педагогической грамматики” (1998); керівник колективів авторів підручників і посібників з англійської мови: “Практичний курс англійської мови: Підручники для студентів I-IV курсів вищих закладів освіти (філологічні спеціальності та спеціальність “Переклад”)” (2005-2018), посібників для навчання перекладу у галузях: громадсько-політичний (2005-2008), економічний (2005-2007), юридичний (2005-2016), психологічний (2012), захисту інтелектуальної власності (2011); науково-технічний (2017), науковий (2017); автор підручника “Методика навчання перекладу як спеціальності” (2013); координатор авторських колективів видань з історії українського перекладознавства: “Олександр Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства” (2007), “Микола Лукаш. Моцарт українського перекладу” (2009), “Українська перекладознавча думка 1920-1930-х років” (2011); “Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи” (2013); “Василь Мисик: Різногранний діамант українського художнього перекладу” (2017).

Підготував вісім кандидатів наук.

Відповідальний редактор наукового журналу ХНУ імені В.Н.Каразіна “Проблеми навчання мов: дослідження та практика”.

Виступав з лекціями й доповідями в навчальних і наукових закладах міст Цинцинаті (США), штату Арізона (США), Познані (Польща), Кракова (Польща), Бат (Велика Британія), Москви, Воронежа, Іваново (Росія), а також у центрах підготовки перекладачів в Україні.

Президент громадської організації “Всеукраїнська спілка викладачів перекладу” (з 2013 року). Член Європейського лінгвістичного товариства.

Має почесні знаки Міністерства освіти й науки України “Відмінник освіти України” і “За наукові досягнення”, лауреат премії Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи України.